

A Retyezát erdőgazdasági jelentősége.

Irta: Téglás Gábor.

(Vége.)

Erdész körökben nagy figyelmet érdemelnek a Retyezát hegység hírneves vadászatai is. Köztudomás szerint az egész ország első zerge vadászterülete ide esik s medvék dolgában is az egyetlen Görgény előzi meg.

A zergék 15—20-ával egy-egy suta vezetése alatt nyár derekán a legmagasabb szirtek pázsitzalagjait legelik, s házfedélnyi meredekségű vízmosásokon szoktak közlekedni. A Retyezát mögött (D.) a Teu Nyegru körül, vagy a Retyezát előtti (É.) circusvölgyekben rendszeren megszerezhetjük magunknak e nagyszerű látvány élvezetét. A vezér kémlelve szimatol a levegőbe, nyugtalanul veti fel szép okos fejét, melynek kiülő szemgolyói előtt a horizon legkisebb megzavartatása se maradhat észrevétlenül. Társai is ideges nyugtalansággal kapkodják a gyér fűszálakat, vagy a sziklák zuzmóit. Egy kiáltás, egy kő lezuhanása figyelő állásba helyezi az egészet, miközben körmös patájuk remegve verődik a kövekhez. E rythmicus lábdobolás a néma csendben messziről hallható, s főleg ha felülről rájuk kiáltunk, rögtön kezdetét veszi. A vezér nyugtalan mozdulata, füttentyénteszerű jeladása, villámgyors futásra készíti az egész falkát. Rendes menekülési utjukul a tetőkre vezető vízmosásokat, az u. n. surlókat választják, de legtöbbször teljesen szétszóródva keresnek szabadulást. Vaktában vág neki a legborzasztóbb meredeknek s nem csoda ha irányt tévesztve, könnyen elszerencsétlenednek.

Ősszel a juhok leköltöztetése után a stinák közelében maradt sőtörmelékre látogatnak el legörömostebb s a nagy hóhullás idején a lomberdőig lehajtja szegényeket a nélkü-

lözés. Ilyenkor farkasoknak és vadászoknak egyaránt könnyen prédájává válnak.

A paraszt puskások mellett csapdákkal, törökkel is ostromolják őket s minden ősszel szép számú áldozatot követel a vadászat is. 1861-ben gr. Bethlen Oliver erdélyi és magyarországi főurakból szervezett volt egy vadásztársulatot. Ennek később kizárólag erdélyiek léptek örökébe, br. Bornemisza Tivadar és Teleky Samu vezetése alatt a malomvizi és nuk-sori kitűnő területeket kibérelve s őt zergepásztor alkalmazása által korlátozá az orvvadászatot és a zergéknek élelem hiányából keletkezhető pusztulását.

Később, ha jól tudom 1880-ban, e társulat helyébe Danford, Young és Grant angolok a Retyezát gerinczéig eső északi területeket bérlék, 1886-ban ismét új életre kelt a főuri vadásztársulat, de a mellett gr. Hardegg a klopotivai és bukovai erdőségeket tartja bérben, s ő mint természettudós érdekes állattani megfigyeléseket tett itt.

Tudvalevőleg Rudolf trónörökös Ő Fensége is szerencsétlété legmagasabb látogatásával e classicus zergevadász mezőket s bár az időjárás szokatlan mostohasággal lépett fel, mégis e vadászat idejéből a Borla, Bukura, Facsa, Retyezátalj nem utolsó helyen lesz Magyarország leendő királyának vadászkrónikájában megörökítve.

A vadászállások számokkal vannak, a régi szokásokhoz képest, megjelölve s az ezeken való megosztzkodás sorshuzás útján történik. A hajtók a hegyalja legtapasztaltabb embereiből telnek ki, kiknek maguknak is van alkalmuk a vad sajátságait, fortélyait kitanulni s kik épen ezért teljesen alá tudják vetni magukat a zergevadászatnál elengedhetetlen szigorú fegyelemnek és hallgatásnak.

A megadott jelre nesztelenül indul meg az uradalmi erdész (rendesen Schuster András), vagy egy kitűnő helyismerő veze-

tése alatt felállított csatárláncz, s legfennebb egy-két riasztó lövés hangzik még el. Fenn a lőállásokban is teljes csend és nyugalom kötelezi a vadászokat, mert a ki az 1—2 órai silentiumot ki nem bírja s szivarozással vagy nyugtalan-sággal szórakozást enged meg magának, az a vadászat sikerét hiúsítja meg.

A rendkívül éles szaglása és hallása vad a legcsekélyebb zörejre félbeszakítja futását, s bár a szegény hajtók botokkal, lövésekkel ijesztik, mégis képes soraikon visszatörni. Annál nagyobb aztán a szerencsés lövések feletti öröm. A zergevadászszá való felavatásnak büszkén alávetetheti magát — mint Trónörökös Ő Fensége is tevő — mert a szinte átröppenő vad leterítése nem mindennapi feladat. Akárhányszor az optikai csalódás tévedésének játékvá lesznek oly vadászok is, kik rendes tüzhelyük közelében a feldobott pénzbarabot se hibázzák el. Pedig a jámbor hajtók ugyancsak igyekeznek közreműködni s a vadörök is lelkiismeretes gonddal végzik nyomozásaikat, az elejtett vadak után járó jutalom reményében.

A zergevadászat évadja szeptember, a Trónörökös Ő Fensége 1882-ki augusztusi látogatása ennél fogva nem esett a legszerencsésebb időszakra. Akkor a zergék is rendkívül szétvannak oszolva, a medvék meg épenséggel bajosan zavarhatók ki rejtekükből, miután a juhnyájakból bőven kijut a mindennapi. A juhok letakarodása után szeptember végén kezdődik a medveinség, s ilyenkor a szükség a gyümölcsösök és kukoriczások közelébe hajtja le őket, hol éppen azért aránylag kevés fáradságba kerül felhajszolásuk.

A terenum kimondhatatlan nehézségei és a vad rendkívül ébersége miatt a zergevadászat eredményei számbelileg gazdagnak ritkán mondhatók. De a jól kifejtett, életerős példányok azután méltó büszkeségét képezhetik bármelyik jeles vadásznak,

mert az összes hazai zergepéldányokat a retyezátiaiak e tekintetben tulszárnyalják.

A már többször említésbe hozott vadásztársaság egyes expeditiói százakba kerültek s 1869. augusztus 29-től szeptember 2-ig két zerge esett zsákmányul.

1871. szeptemberében a vadászat ismét két zergét eredményezett.

1875. szeptember 1-én végződött vadászat egy zergét mutatott fel.

Kiválóan gazdagnak mondható a Trónörökös ittlételi éve 1882, mikor nyolcz medve, tizenhét zerge, négy őz hullott el.

A vadásztársulat lövési eredményei egyébként azt is fényesen igazolják, hogy ők józan mérséklettel és okos előrelátással elégiték ki szenvedélyüket s a különben is sok ellenségtől üldözött zergeállomány fennmaradásáról tervszerűleg gondoskodnak. Egyik főérdemükül emelhetjük ki a vadőrök intézményét és a Sebes mentén fenntartott kitűnő lovagló ösvényt, mely 1872—77-ben tetemes pénzáldozatot igényelt.

Izgalomban sem maradnak messze a zergevadászatok mögött a medvevadászatok, melyeknek érdekét azonban a felmerülhető veszélyek is emelik.

Nyaranta a talpas élédegél a stinák körül s a magasabb régiókban töltött éjszakákat rendesen megzavarja látogatásával. Ha egy stinánál megjelent, onnan iszonyu kiabálásokkal (Ursu! Ursúú!) riasztják el. Alig szenderedünk le, a sajátos hangnyomattal felhangzó kiáltozás már az átellenes oldalon ujul meg, s ez így tart rövid időközökben ugyszólva folyvást. Bizony kevés idejük marad a szegény juhászoknak a zavartalan álmodozásra!

Szeptember vége felé kifogy a maczkó ingyenes konyhája s a juhok után ő is kénytelen bucsut mondani a magasabb régióknak. Hamar eltalálják az utat a malomvizi gesztenyé-

sekhez, dióültetvényekhez s az egész hegyaljon az összes szélbeli kukoriczaterméshez jogot kezdenek formálni. A szegény falusi nép kénytelen felkelést rögtönözni ellenük s főleg éjjelente rendszeres őrségbe szállni. És ennek daczára hányszor riadnak fel a félig szundító őrök arra, hogy maczkó uram jóízűen ropogatja a drága kukoriczacsovéket. Van dolga a furkos botnak, rozsdás pisztolnak, tüzes üszöknak s bizony még medve uramnak áll fennebb, a miért elég udvariatlanok valának őt lakmározásában megháborítani, s hangos morgással fejezi ki neheztelését. A sebestoroki, (Gorény-Klopotiva mellett) malomvíz toroki (Szuszény) lakosok is akárhányszor kénytelenek terebélyes diófáikról elzavarni a vakmerő rablót. A Kendeffy családnál épenséggel fel se tűnik, hogy a kolczváralji gesztenyés termését, a rettyezáti medvék oly következetes pontossággal dézsmálják meg, mintha ők is *primae occupationalis* jusszon tartának igényt a dominiumhoz! Így aztán csodáljuk-e, hogy e gesztenyésbe kihajtott bivalyok egyike egy ízben egy eleven medvével vágatott be a valamvizi udvarba, miután maczkó uram úgy látszik annyira nem barátja a vegetarianismusnak, hogy a gyümölcs és kukoriczapusztításban elvásott fogait jónak látta a keze ügyébe akadt bivalyra fenni. De mert a bivaly se hijába élvezé a kövér legelő fűvét, nem sokáig tűrte maczkó uram czirógatásait, hanem mikor ez jól hátába mélyíté körmeit, sebes vágatást beszállítá őkegyelmét az udvarba, mintha csak panaszt akart volna tenni a jogtalan *praevaricator* ellen. Az udvari cselédség természetesen hamar kitalálta e sajátságos processus nyitját s statáriumot rögtönözve, a talpas jószág bundájával kárpótlá a földesurat a szenvedett határrendőri károsodásokért.

S minthogy minden téren gyakorlat szüli a mestert, nem csoda, ha e vidék ily körülmények közt hirneves medvevadászokkal dicsekedhetik. Malomvízen Nagy Máté; Klopotiván

Nándra Ábrahám, Bóra János, Paszka Pál; Ohába Sibiselen Kintse; Nuksorán Pák Ábrahám; Jónás Ábrahám megérdemlik, hogy nevük az ország erdészei előtt is említésbe jöjjön. Főleg Nándra Ábrahám, vagy helyi néven Ábi, ez iskolát is járt klopotivai kurta nemes halálát ünnepelheték meg a környék medvéi. Az alig pár év előtt elhunyt kitűnő vadász még 70 éves korában is könnyűséggel járta a hegyeket, s a puskája elé tévedt vad nehezen nyert szabadulást. Összesen 17 medvéd irtott ki s 30-nál több bocsot fogott el. A medvék súlyát $3\frac{1}{4}$ —4 mázsára becsülte, bár nehezebbre is akadt. Több izben akadt medvetanyákra, s miután ebben a hegységben, kivéve az oláh Zsil és Cserna forrás vidékét, téli szállásra alkalmas barlangok nem kínálóznak, a medvék alkalmas sziklahajlások, vagy gyökérzet alatt vájják ki maguknak a vaczkot s ott zsibbadásban telelnek át. Egy ilyen vaczkot egészen fenn a Sebes egyik mellékvize, a Pereu Boduley mellett 1842. januárjában felfedezve, Nándra társaival a medve kizavarásához fogott. Ő a nyílás elé állott felvont fegyverével. Társai a két bocsos anyamedvét tüzes üszkökkel és rudakkal nyugtalaníták, mignem az elkeseredett bőduléssel kirohant. De abban a perczben torkára forrasztá a dühödt orditást Nándra golyója s a két anyátlan bocsot azután kézzel nyalábolták fel és vitték zsákokban haza. Ilyen vadászkitűnőséget a legelőkelőbb vadászok is társaságukra méltatták s örökre kár, hogy Nándra élményeit és megfigyeléseit senki papírra nem tette.

Félelmes ellenfele medvéinknek Buda Ádám reai birtokos és szenvedélyes természetbarát, kinek lelkét máris 14 medve életének kioltása terheli. Buda Ádám 1879. év őszén majdnem megadta az árát vakmerőségének. Malomviznél öt medvére bukkanva, a legnagyobbat első lövésre súlyosan megsebesíté. A szörnyen felbőszült állat teljes dühvel feléje ira-

modva s minthogy második lövésre már gondolni se lehetett, Buda veszve képzelé magát, teljes resignációval állva egy boglya mellett. A bestiát azonban anynyira elvakítá a fájdalom és düh, hogy mellette rohant odább s Buda megvala mentve, de attól fogva legalább két fegyverrel szál ki mindig.

Ennek az új gyakorlatnak, mint 1881. év novemberében, nagy hasznát is látta, mert akkor nem kevesebb, mint 8 medve vonult ki egymásután az ő állására. Az első nehezen sebesülve visszatért s mikor utánna készült röpiteni a másik golyót, az árok szélén, hol állott, egy újabb medvével látta szembe magát. Tanakodásra nem vala idő. Ugy szólva egy pillantás alatt kelle döntenie, s ő a két bocsaival feléje tartó közepes szürke medvét le is teríté. A medve keresztcsontjában megbénítva, eléje gördült s bár felállani nem birt, folyvást feléje csapkodott. Mielőtt vele végezhetett volna, a harmadik anyamedve is ott állott két bocscsaival, és épen előtte ugrott át az árkon, jól meg se fontolva a criticus helyzetet, hirtelen utánna röpité golyóját s az erősen megsebzett állat egész tömegével feléje kezdett visszaugrani. Ha estében egy fatörzs ki nem löki irányából, menthetetlenül maga alá temeti a rendkívül nagy állat. Így pedig közvetlen alája zuhant a még mindig ott fetrengő másik medve mellé, csakhogy még annyi erővel, hogy talpra ugorva támadólag is lépett fel. Budának másik fegyverében az utolsó cső állt rendelkezésre s bár rövid csövű fegyverrel jár, oly csekély vala a distantia, hogy a lövés intézése végett hirtelen vissza kelle lépnie. Élet és halál közt lebegett, mert elhibázás esetén biztos a szétmarczangoltatás. A borzasztó módon ordító állat forró lehellete arczát verdesé s egy vesztegetni való pillantás se vala. Lőtt és szerencsére el is némitá azzal veszélyes ellenfelét örökre.

Társai, kik nem láthaták a válságos helyzetet s csak a gyors tüzelést hallották, veszélytől tartva, hozzásiettek s épen

fivérének, Buda Károly szolgabírónak, még sikerült megadni a második sebesült medve kegyelem lövését s tanui lehetének az árván maradt bocok comicus marakodásának. Azok u. i. futásközben megriadva a lövés dőrejétől, minduntalan egymásba kaptak.

Kitünő bravour lövésekkel avaták fel magukat a Retyezát krónikás vadászaivá, a vadásztársaság említett vezérein kívül még Buda Károly, Puy Zsigmond és Tornyai Gyula szolgabírák. Utóbbit plane elsőbbség illeti vala a sorrendben, mert nem kevesebb mint 16 medvének járt idáig végére. Utána Buda Ádám következik 14 medve élén, a mi szintén tekintélyes szám, de a melyet mindketten növelni szándékoznak még.

A falusi puskások is bátran szembeszállnak a medve haragjával, sőt báránybőr sipkájukat jól fejükre huzva s ködmönüket kifordítva akár be is várják a medvét, s kényelmesen szívébe mártják csizmaszárukból elérántott késüket.

A hajtók azonban sokszor meglakolnak keresési buzgalomukért. Ritka év mulik el baj nélkül. Igy Malomvizen egy sebesült medvéhez a sűrűben a keresésre indult hajtó estében oly közel jutott, hogy a medve iszonyuan összemarczangolhatá. Csak úgy patakzott a fogak és körmök nyomából a vér, s a szegény ember a roppant vérvesztés daczára mindjárt a medve életét kioltó golyót kérte, hogy azzal majd megboszulhassa magát.

S az ilyen puskás egy rozszant egycsöví, előltöltő fegyverével kész lesbe állani, a mint híré hallja a medvének s nem számolva egyedüliségének következményeire, támadólag lép fel.

A medvék ősz idején a Malomviz és Nuksora közt, a hátszegi medenczébe előhatoló törpe hegynyulványra, tehát már a hátszegi térségre is elmerészkednek, úgy hogy Valye Dilsinél a hegységen kívül báró Nopcsa Elek hátszegszacsali birtokos s a királyné Ő Felsége főudvarmestének öcsese, már ismételten kitünő medvevadászatokat rendezett.

Még csak annyit kell megemlítenünk, hogy szürke és barna fajtát különböztet meg a nép, bár e szinkülönbség határozott faji jellegül nem minősíthető. Ugy látszik a nagyobb hím példányok rendesen barnábbak s ezek ritkán kóborolnak le a szélekbe. A fiatalabb példányok szürkébb színűek s a legfiatalabbak örvet is viselnek.

Századok előtt szép virágzásnak örvendhetett itt a bölényvadászat is, melynek létezését többi közt Kolczvár átellenében a Bölényszikla (Magura Zimbruluj) tesz kétségtelenné. Néhai Maderspach Viktortól egy nyilhegyet vettem át, melyet ő a Kvó vizesénél egy szikla alatt véletlenül felfedezett bölényvad részletben talált. Ugy látszik egy vadásznegyedet rejtettek itt el valaha.

A vaddisznó már nem jó oly gyakran vadászat alá, az őz vadászat egészen háttérbe szorul, jelentőségben se a kisebb se a duvadak nem jöhetnek ezek mellett számításba. A szarvas kipusztult. Jelentőséggel csupán az ápril közepén, a fenyésekben megkezdődő siketfajd vadászatok birhatnak még.

A nyirfajd két héttel később dörg, de nem gyakorol akkora vonzerőt vadászainkra.

A vadászat mellett nem mellőzhetjük hallgatással a retyezati vizek felséges sebes pisztrángját (Trutta Fario L.) se. Egyes példányok 50—70 cm hosszúságot érnek el s 2 kg-ig fejlődnek. Nagyságra tehát meg se közelítik a Hermann Otto*) műve szerint a borsodmegyei Szinvában található 12¹/₂ kg-os, vagy a gr. Sztáray János által a nemzeti muzemnek küldött 12 kg-os példányokat, de izletesség dolgában, bizonyára túlszárnyalják azokat.

Nemcsak a havasi patakokat népesíti be a sebes pisztráng, de a Retyezát tavaiban is meghonosult. Az 1973 m

*) A „Magyar halászat“, két kötet. Természettudományi társulat 1886.

magas Zenoga tengerszem felettébb bővelkedik pisztrángokban, sőt a 2041 m magas Bucurába is áttelepítetté a vadásztársaság 1876-ban. B. Bornemisza Tivadar és gr. Teleky Samu szenvedélyes sportsmannek 30 darabot indítottának a Zenójából utra s bár minden forrásból felfrissíték a dézsák vizét, 15 mégis kiszorított e félnapi uton. A megmaradt 15 példánytól se sok lehet a növedék, miután 1879. július 29-ki delét ott töltve, alig láttam egy párt felvetődni, holott másnap ugyanazon idő és hőmérséklet mellett a déli lakmározás szinte hullámozásba hozá a Zenogát.

Az angol horgászat nemes sportja szép hódítást tesz Hátszeg vidék urainál, de a föld népe vandali eljárásával szemlátomást apasztja vizeinek e kitünő lakóját. A boldogfalvi vasuti hidtól kezdve, meddig a pisztráng a Sebesben és Sztrigyben lehatol, minduntalan látjuk az eldugások, apasztások jeleit a szétfutó patakágakban, Apasztás után a nagyobbakat kifogják s a kisebbeket veszni engedik. Hát még a sok kárbament haltojás. Kisebb vizerekben a dugást háromszögre eszközlik s a csúcsnál egy kis részt engednek, hogy a fenyőgalyas láncz zörgésével odazavart hal épen a varsába kénytelen menekülni. Ha visszaakarna szabadulni, a lánczszegekbe illesztett fenyőág tülevelei ijesztik meg. A víz megmeszelése, maszlagolása szintén széltyiben divó rablóhalászati fogások. A hátszegi térségen éjjelente csónakba szálva szalmatűznél foly a szigonyászat. Mérges növényekkel (tán ádáz vagy sisakvirág) is kábitják a szegény halakat.

Még hálóval is fogják a Kro vizesésnél, hol a pisztráng 5—6 m-t szárnyal a vizzuhatagon felfelé s benn a rejtettebb völgyekben nadragulyával kábitják el a szegény halakat, bár jól tudják, hogy az ilyen vízből ivó marhák is veszélyeztetve lesznek.

A dynamitózás már ritkább, de titokban gyakorolt pusztítási mód. És ezekkel szemben ott látjuk a kakas gallér-

tollaival nagy ügyesen elkészített mesterséges légy használatát is, mely az angol horgászat primitív módja népünkénél. A czi-gányhorgászatnak egy másik neméről már nem szólhatunk ily elismerőleg. A horgász esténként jól kiválasztott buvóhelyen megerősíti horgonyait s egy kis hallal a vízbe bocsátott horgait reggelre kelve a legnagyobb pisztrángok egyikével terhelve találja rendesen. A nagy hal ugyanis éjjel kapzsi módon neki rohan a képzelt zsákmánynak s bekapja azzal együtt a horgot is.

A sebes pisztráng úgy a Sebesben mint a Strigyben a hátszegvályjai hidig hatol le s legfenneb október, december közt s felette tiszta vízállásnál haladja azt meg.

A sebes pisztránggal egyenlő kiméletlenségben részesül a pénzes pér (*Thymallus vesillifer* Agassis), helyi néven lepény hal, mely az előbbivel majdnem egyenlő minőségű s nemzetgazdaságilag annyiban előnyben áll a felett, hogy a lassuló folyamszakaszokat lakja.

* * *

Ezekben adhatom elő tanulmányon főbb adatait magáról a Retyezát fő csúcsról. Hátra volna még magának a hegycsoportnak, a mellékcúcsoknak, hegylejtőknek, a különböző völgyeknek erdőtenyészetéről, a széldöntések, kőárok helyeinek, okainak és lehető megakadályozásáról szólni, a meredekéken és kőfolyásokon az erdővédelem szempontjából ajánlatos teendők vagy a felhasználható fanemek kijelölése, a clima, talaj befolyása a helyenként leszoruló erdőkre stb. Mindezekhez behatóbb és huzamosabb megfigyelések segitenének el s ha egyszer a jelzett terjedelmű észlelések is módomba jutnak, akkor lesz szerencsém Kárpátjaink ez exponált helyzetű s a Balkán félszigettel tenyészési összeköttetésben álló hegycsoportjáról tüzetesebb tanulmánynyal is szolgálni.